

T

heories of Information Society

Elif Posos Devrani*

*Galatasaray Üniversitesi Medya ve İletişim Çalışmaları
Doktora Öğrencisi*

Frank Webster. 1995. *Theories of Information Society*, London: Routledge, 264 sayfa, ISBN-10: 0415105749.

Frank Webster, Enformasyon Toplumunun Teorileri isimli çalışmasında “enformasyon toplumu” tanımını ve bu tanımdan yola çıkarak bilgi teknolojilerin hali hazırdaki dünya düzenini nasıl etkilediğini sorgulamaktadır. Etkileri ve sonuçları tartışmadan önce, enformasyon toplumu tanımlamalarını inceleyen Webster, belli bakış açılarının ağır bastığı beş ayrı tanımdan bahsetmektedir.

Webster’in ele aldığı ilk enformasyon toplumu tanımlaması olan teknolojik tanımlama, teknoloji ve yeni buluşların hayatımıza etkisi üzerine kurulmuştur. Bilgi teknolojilerinde yaşanan yeni gelişmeler, bu gelişmelerin insanlar arasındaki iletişime olan katkıları ya da “dayatmaları” bizleri yeni bir çağa taşımıştır. Bu çağ, toplumun her kesiminde etkisini gösteren yeni bir düzeni de beraberinde getirmektedir. Yeni düzenin temel yapı taşı ise teknolojidir. Çünkü teknolojinin en önemli nimeti olarak adlandırılabilen yeni ve hızlı iletişim kanalları, sadece insanları değil; kurumları, yerel kuruluşları, uluslararası ve

* pososday@uni-bremen.de

hatta milletler üstü kuruluşları birbirine bağlayan bir ağın oluşmasını mümkün kılmıştır. Oluşturulan bu ağ, dünya düzenini etkileyen ve biçimlendiren bir güç olma özelliğini taşır. Sadece teknolojinin dünya düzenini değiştirmek için tek başına yeterli olmayacağını savunanlar da mevcuttur. Ancak, endüstriyel devrimin sanayileşmeyi doğuran icatlar ve buluşlar sayesinde gerçekleştiği gerçeğini hatırlamak, iki durum arasında mantıksal bir benzerlik kurmaya yardımcı olabilir. Her iki durumda da, buluşlar devrimin hareket noktası olmuş, buluşların yarattığı etkiler toplumun her kademesini ve alanını etkilemiştir. Dolayısıyla, teknolojinin devrim yaparak dünya düzenini ele geçirdiğini söylemek mümkündür.

Enformasyon toplumunun bu “iddialı” tanımlamasında, Frank Webster’in karşı çıktığı noktalar vardır. Yeni çağ ve yeni dünya düzeni gibi iddialı söylemlerde bulunmak için, tüm dünyayı etkileyen bir süreçten bahsetmek gereklidir. Ancak, günümüz şartlarına bakıldığında, enformasyon toplumu olarak adlandırabileceğimiz kesimin ancak bilgiye – ve dolayısıyla teknolojiye- ulaşabilen belli bir kesim olduğunu görürüz. Teknolojideki son gelişmeler bilginin değerini ve dünya düzeni üzerindeki etkisini muhakkak arttırmıştır. Ancak, tüm insanların yararlanamadığı, ulaşamadığı, belki de varlığından haberdar olmadığı bir iletişim teknolojileri bütünü, tüm dünyayı yeni bir çağa taşıyabilecek kadar nüfuslu değildir.

İktisatçı Fritz Machlup, 1962 senesinde Marshall McLuhan’la aynı dönemde “enformasyon toplumu” tanımını ilk kullanan kişilerden biri olarak karşımıza çıkmıştır. (Yılmaz 1998, 150) McLuhan’ın yaklaşımında, enformasyon toplumu yeni bir toplumsal yapı olarak kabul edilmektedir. Webster ise, kitabında Machlup ve Marc Uri Porat’ın enformasyon toplumunu ekonomik açıdan ele aldığı ve tanımladığı çalışmalarına ağırlık vermeyi tercih etmiştir. Machlup ve Uri Porat’ın yaklaşımı, enformasyon toplumunu Bu iki akademisyenin çalışmaları, söz konusu dönemdeki değişimi, teknolojinin ve bilginin getirilerini istatistiki verilere dayandırarak belirleme çabasına dayanmaktadır. Uri Porat’ın 1977 yılında yaptığı ve Amerika Birleşik Devletleri özelinde birçok istatistiki veri içeren Enformasyon Ekonomisi isimli çalışması, enformasyon sektörünün ABD ekonomisi üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Porat, elde ettiği veriler doğrultusunda ABD ekonomisinin enformasyon tabanlı bir ekonomi haline geldiği sonucuna ulaşmıştır. (Geray 2003, 118) Çalışmalarda, enformasyon sektörü iki ana başlıkta incelenir. Birincil Enformasyon Sektörüne, doğrudan satışa sunulan ve pazarlanan enformasyon üretimi alanında faaliyet gösteren sektörler dahil edilmiştir. İkinci Enformasyon Sektörü ise, dolaylı yoldan sektöre dahil olan, ana faaliyet konusu enformasyon ve teknoloji üretimi olmayan iş alanlarını içermektedir.

Frank Webster, bu kategorileştirmeyi yeterli ve tatmin edici bulmaz. Kategoriler arasındaki sınırın çok kesin olmadığını, muğlak bölgeler bulunduğunu iddia eder. Bunun da ötesinde, özellikle ikincil enformasyon sektörüne dahil edilen iş alanlarının ölçülebilirliği konusunda ciddi şüpheler taşır. Zaten baştan “dolaylı” olarak tanımlanmış olan katkının ne derece dolaylı olduğu tartışma konusudur. Sayısal verilere ulaşmak amacıyla birçok alt kategorinin değerinin nicelik ve nitelik olarak tartışmalı şekilde belirlendiğini söyleyen

Webster, bu çalışmalardan çıkan sonuçların ne derece sağlıklı olduğu konusunda şüpheler taşımaktadır.

Ekonomik ve teknolojik tanımlamalarda öne çıkan teknoloji merkezli yeni sektörlerin doğuşu, enformasyon toplumuna dair mesleki bir tanımlamayı da beraberinde getirmiştir. Bu tanımlamada, oluşan yeni sektörler ve bu sektörlerin bilgiye olan arzla birlikte hızlıca büyümesi, bilgi teknolojileri ve iletişim alanındaki mesleklerin hızla artmasına dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle, istihdam edilen kişilerin faaliyet gösterdiği iş alanları dağılımına bakıldığında, teknoloji başı çekmektedir. Teknolojiyle ilintili sektörlerin bu derece önem kazanması, enformasyon toplumunun oluşmasının hem sebebi hem de sonucu olma özelliği taşır. Ekonomik tanımlamada da adı geçen Porat, yaptığı çalışmada Amerika Birleşik Devletlerindeki iş gücünün neredeyse yarısının daha 1960'lı yılların sonunda enformasyon sektöründe olduğunu belirtmiştir. 1960'lı yıllardan günümüze dek sektörün ne kadar geliştiğini ve büyüdüğünü düşünürsek, bugünkü manzara 1960'lardan çok daha çarpıcı olacaktır.

Webster'in bu tanımlamadaki problemiği, ekonomi tanımlamadakiyle paralellik taşır. Mesleki tanımlamanın dayanak noktasını oluşturan Porat, tıpkı ekonomik tanımlamada olduğu gibi Webster'in kuşkucu yaklaşımına çarpar. Webster'a göre, istihdam alanlarının çeşitliliği ve faaliyet alanlarının genişliği, belirli sayısal verilere ulaşabilmek adına törpülenmiştir. Bu törpülenme ya da başka bir deyişle basitleştirme, bizi belki de ayrı değerlendirilmesi gereken ve birbirinden çok farklı olan iş alanlarını istem dışı şekilde aynı kefeye koymaya mecbur eder. Bu durum, elde edilen sonuçların güvenilirliğinde soru işareti yaratır.

Uzamsal tanımlamada ise, önem verilen nokta bilgi akışı ve bilgi ağlarıdır. Bu tanımlama üzerine teori inşa eden akademisyenler, teknolojik gelişmeler sayesinde bilgi ağlarının çok geniş bir alana ulaşabilmesi ve komplike bir hal almasından yola çıkmaktadırlar. Bilgi ağının gelişmesiyle birlikte, bilginin nüfus ettiği alan ve kişi sayısı da artmaktadır. Dolayısıyla, bilgi ağı, enformasyon toplumunun oluşmasında kilit rol oynamaktadır.

Webster, bilgi ağlarının getirileri ve bilgiye ulaşımındaki gelişmeleri yadsımasa da, enformasyon toplumu tanımının sadece bilgi ağı üzerinden yapılmasına karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkışına dayanak olarak da şu soruyu sorar: "Bilgi ağı ne zaman ve ne şekilde var olur?" Bilgi ağının kesin tanımı yapılamazken, bu kavrama ithaf edilerek enformasyon toplumu tanımı yapılması mümkün olamaz.

Son olarak, enformasyon toplumu tanımlamalarında kültürel bağlamda yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Bilgi teknolojilerinin ve yeni medyanın geldiği nokta, insanların günlük hayatta bir bilgi bombardımanına tutulmasına sebep olmaktadır. İşte bu bilgi yoğunluğu, enformasyon toplumunun tanımlamasında kilit rol oynamaktadır. Webster, bilgi fazlalığı ve ulaşılabilirliğinin akla özgürlükleri getirirse de, aslında bazı tehditleri de içerdiğini hatırlatır. Bize ulaşan bilgi fazlalaştıkça, bu bilgileri rafine ederek elde ettiğimiz bilinç de fazlalaşacak diye bir kural yoktur. Aksine, bilgi kirliliğinde kaybolmak mümkündür. Eskiden zor yolla elde edilen rafine bilginin yerini, kaynağı muğlak olan nicelik olarak

zengin, nitelik olarak fakir bilgi kaynakları almıştır. Bununla birlikte, birey maruz kaldığı bilgi bombardımanında duyduklarından anlam çıkarmada zorlanabilmektedir.

Frank Webster'in çalışmasında, dikkatle üzerinde durduğu bir diğer isim Daniel Bell'dir. Sanayi toplumu ile enformasyon toplumunu birbirinden kesin çizgilerle ayıran Bell, enformasyonun hükümdarlığı sayesinde toplumsal süreçlerin ve toplumun karakteristik özelliklerinin değiştiğini savunur. (Webster 1996, 38) Tüm bu özellikler değişirken, iş gücünün ağırlık kazandığı sektörler ve çalışan profili de değişmiştir. Beden gücüne dayalı işlerde çalışanların sayısı azalırken, teknoloji sektöründe çalışanların sayısı artmış, dolayısıyla beyaz yakalılar iş gücüne hakim olmuştur. Sanayi toplumunda aslolan sanayi üretimidir. Yeni düzende ise aslolan bilgidir ve bilginin nüfus ettiği alan hayatımızın her metrekaresini kapsamaktadır. Sanayi toplumu için fabrikalar ve üretim alanları ne ise, enformasyon toplumunda da bilginin üretildiği ve yayıldığı teknolojik platformlar odur.

Webster, Daniel Bell'in enformasyondaki büyüme ve buna bağlı sektörlerdeki çeşitliliğin toplumun dinamiklerini etkilediğini ve değişime sebep olduğu fikrine katılır. Ancak, sanayi toplumundan sonra ortaya atılan post-sanayi toplumu tanımının, kesin çizgilerle belirlenmiş ve evveliyattan neredeyse bağımsız tutulmuş bir enformasyon toplumu olarak nitelendirilmesine karşı çıkar. İki dönemin ve toplumun karakteristik özellikleri incelenirken, belli bir icadı ya da buluşu milat olarak değil, sürekliliği hiçe saymadan akıl yürütmek gerektiğine inanır.

Çalışma kapsamında yer verilen bir başka akademisyen, İngiliz sosyolog Anthony Giddens'tir. Giddens'in enformasyon toplumu hakkında ortaya attığı savlara baktığımızda, daha önce Daniel Bell'de gördüğümüz keskin sınırları görmeyiz. Giddens, bilginin modernitenin temelinde yatan bir motivasyon kaynağı olduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla, Giddens'a göre bilgi ilk defa post-sanayi toplumları tarafından öncelik verilmiş bir değer değildir ve toplumlar arasında kronolojik bağlamda sırf buna dayanan bir kategorileştirmeye gitmek yanlıştır.

Frank Webster'in dikkat çektiği bir başka akademisyen Herbert Schiller'dir. Schiller, enformasyonun dağılımı, ulaşılabilirliği ve global düzeyde dolaşımının tarihte ilk defa bu kadar geniş ve yoğun olduğunu kabul eder. Ancak sahip olduğu politik-ekonomik bakış açısı sayesinde, sırf enformasyonun ulaşım ağı ve fazlalığı ile yeni bir dönemin açılmasının kapitalist kaygılar yüzünden mümkün olmadığını söyler. Başka bir deyişle, kapitalist güçlerin amaçları ve hedefleri değişmemiştir. Kapitalizmin doğası hüküm sürerken, yeni bir toplumdan ve yeni bir düzenden bahsetmek çok da gerçekçi olmayacaktır. Schiller'in dikkat çektiği bir başka nokta, enformasyonun yeni bir düzeni getirmekten çok, tüketici hakkında veri tabanı oluşturarak kapitalist düzene hizmet ettiğidir.

Webster, Schiller'in savını ayakları yere basan bir düşünce olarak görür. Enformasyonda yaşanan gelişmelerin büyüklüğü muhakkak ki önemlidir, ancak kapitalizmin hükümdarlığını yok sayarak yeni bir düzenden bahsetmek gerçekçi değildir.

Frank Webster, çalışmasında Jürgen Habermas'ın "kamusal alan" tanımını ve bunun enformasyon toplumuyla örtüşmesini de tartışmaya açar. Günümüz şartları düşünüldüğünde,

ekonomik ve politik dinamikler kamusal alanın gözle görülen ya da görülemeyen sınırlarını daraltmaktadır. Politika, doğası itibarıyla bilgide gizliliğini barındıran bir disiplindir. Günümüz iş hayatına bakıldığında ise, yeni oluşan sektörlerde piyasa dengeleri sebebiyle gözetilen bilgi yönetimi ve güvenliği, kamusal alanın sınırlandırılmasında ikinci bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Habermas'ın kamusal alan tanımlamasına dair, Webster tarafından iki soru ortaya atılmaktadır. İlki kamusal alanın tanımının yapıldığı 1880'li yıllardaki düzen ve dinamiklerle, 1950'li senelerdeki düzen ve dinamiklerin birbirinden farklı olmasıdır. Bu farklılıklar bilgiye ulaşma ve doğru bilgiye ulaşma arasındaki çizgiye dikkat çekmektedir. Bilginin paylaşımı anlamında günümüzdeki kamusal alan tanımının daha geniş bir alana yayıldığı söylemek mümkündür. Öte yandan, Piyasa şartlarında satış ve pazarlamada iknanın çok büyük bir önem kazanması, reklam merkezli medyanın ağırlığının artması vb gibi etkenler, bilgide manipülasyona zemin hazırlamakta ve hatta bu manipülasyonu mümkün kılmaktadır. Bilginin doğruluğuna dair tehdit oluşturan bu durum, bilginin kamusal alandaki varlığında bir paradoks da yaratmaktadır: Gelişen teknoloji sayesinde bilgiye ulaşım kolaylaşmış ve istenebilecek bilgi yelpazesi artmıştır. Öte yandan, bilgiyi kendi çıkarlarına uygun şekilde değiştirme ya da belli bir süzgeçten geçirerek alıcıya sunma imkanları da artmıştır. Ulaşılan bilgi dağılımının büyümesi, elde edilen doğru bilginin artması anlamına gelmemektedir.

Webster tarafından dikkat çekilen ikinci nokta, kamusal alandan beklenen ve sunulan bilginin günümüz dinamiklerine bağlı olarak değiştirdiği gerçeğidir. Yeni medya uygulamaları, alıcı ve kullanıcılarının eğitim seviyesinin yükselmesi ve arzlarındaki değişimle bağlantılı olarak kamusal alandaki bilgi de değişime uğrayabilmektedir. Eğitim seviyesinin yükselmesi ve seçmenlerin arzları, kişilerin bilgiyi kendi çıkarları ve istekleri için ulaşılması gereken bir şey gibi görmesine de katkı sağlamakta, dolayısıyla eskiden çeşitli politik ve ekonomik üst çıkarlar için bir sır olarak kalması uygun görülen bilgiler kişisel merak ve çıkarlar sayesinde ortaya çıkarılmaktadır. Webster'a göre, kamusal alanı sorgularken ve tekrar ele alırken, bu ögelere de dikkat edilmesi gerekir. Ancak, tüm bu soru işaretlerini ortaya atarken, Webster kamusal alanı yok saymanın ya da inkar etmenin yanlış olacağını da belirtir. Asıl isteği, kamusal alanın varlığının reddi değil, var olanla var olması gereken kamusal alanların karşılaştırmasını yapabilmektir.

Frank Webster, çalışmasında dönemler arası değişimlere enformasyon toplumları penceresinden bakarken, fordizm ve sonrasındaki dönemi de ele almıştır. Alain Lipietz, Michel Aglietta, Robert Boyer gibi akademisyenler, Fordizm'i takip eden bir Post-fordizm döneminin varlığını savunmaktadır. Öte tarafta ise, Piore ve Sabel'in ortaya attığı "esnek uzmanlaşma" teoremi bulunmaktadır. (Webster 1995, 136) Bu dönemde, toplumun her alanındaki değişimin sistematik bir şekilde mi yaşandığı, yoksa kapitalist düzenin doğal getirileri olarak mı karşımıza çıktığını söylemek mümkün değildir. Webster, toplumun şu anki dinamiklerinde 3 ögenin çok büyük rolü olduğunu söylemektedir:

- 1970'lerde girilen ekonomik buhran, dengelerin ve ilişkilerin yeniden yapılanmasını gerektirmiştir.

- Globalleşme, doğurduğu sonuçlar ve etki alanları itibarıyla, kurumların işleyişini etkilemiş, sadece piyasaya değil, toplumsal düzene de yeni fırsatlar ve tehditler getirmiştir.
- Milletler üstü şirketler, ulaştıkları hacim ve etki alanı sayesinde global ekonomideki en önemli güç haline gelmiştir.

Webster'ın bahsettiği bu öğeler, dünyadaki ekonomik, yönetsel ve politik değişimin ivmesini arttırmıştır. Değişim enformasyon alanında da yaşanmış, bilginin dağılımı ve ulaşımı önem kazanmıştır. Webster bilgiyi tüm bu değişimlerin odak noktasına koymasa da, süregelen kapitalist düzenin işleyişinde önemli bir rolü olduğu gerçeğini de yadsımaz. Bu önem, bilginin global ekonomideki rolüyle de bağlantılıdır. Birbirleriyle bağlantılı olarak işleyen ve birbirinden etkilenen finans sektöründe, bilginin ulaşılabilirliği ve dağılımı çok önemlidir. Bunun yanı sıra, global yerellik dediğimiz ve global bilgiyle yerel bilginin doğru şekilde harmanlanıp analiz edilerek kullanılması süreci, şu anki dünya düzeninde hayati önem taşımaktadır.

Son olarak Manuel Castells'i ele alan Webster, bilgi akışının ve bu durumun global şehirlere yansımalarını irdeler. Castells bilgi ağları arasındaki ilişkiyi inceler ve bu ilişkiler neticesinde sosyal ekolojide oluşan değişimlere değinir. Enformasyondaki yenilikler ve gelişmelerin dünyanın belli bölgelerinde yararlanılan nimetler olması, bu döngünün dışında kalan ülke ve coğrafyaları daha da güçsüzleştirmektedir.

Frank Webster, Enformasyon Toplumunun Teorileri isimli çalışmasında, enformasyon toplumunun tanımlamalarına eleştirel bir bakışla yaklaşmıştır. Webster'ın eleştirileri, sadece tanımlamaların kendileriyle sınırlı kalmamış, bilgiyi ve bilginin ulaşılabilirliğini yeni bir dönemin başlangıcı ve bir milat olarak kabul etmenin sakıncalarından da bahsetmiştir. Sürekliliği savunan ve sürece bir bütün olarak bakmayı yeğleyen Webster, özellikle Schiller'in söylemlerine yakın durmaktadır: Enformasyon alanında oluşan yenilikler ve teknolojik gelişmeler muhakkak ki önemlidir ve bazı dinamikleri değiştirecek güçtedir. Ancak, sırf enformasyon alanında bir çağ atladık diye, sosyo-kültürel, politik ve ekonomik alanda da bir çağı arkamızda bıraktık diye düşünmemek gerekir. Halen hüküm süren ideolojileri ve düzeni bu anlamda yok saymamak gerekir.

Kaynakça

- Geray, Haluk. 2003. İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeyinde Yeni Medya Politikaları, Ankara: Ütopya Yayınevi
- Webster, Frank. 1995. Theories of Informational Society, London: Routledge,
- Yılmaz, Bülent. 1998. "Bilgi Toplumu": Eleştirel Bir Yaklaşım, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15(1)